

ТЕРМІНИ-ФРАЗЕМИ У ЛІНГВІСТИЧНИХ ДИСКУСІЯХ

Особливу увагу лінгвістів сьогодні привертає феномен взаємодії термінів і фразеологізмів як синкретичних лексичних одиниць, вивчення їх природи та специфіки функціонування в загальномовному континуумі та в мові спеціального призначення.

На позначення цих одиниць у сучасному мовознавстві функціонують такі термінопоняття, як “термін-фразеологізм”, “фразеологічна одиниця-термін”, “термінологічний фразеологізм” [11; 15; 16]. На думку Я. Разводовської, термін-фразеологізм – це словосполучення з повним або частковим лексико-граматичним переосмисленням його компонентів, які є предметом вивчення і термінології, і фразеології. Терміни-фразеологізми відображають складні об’єкти пізнання дійсності та явища професійної діяльності [16, 349]. Звідси, також, стає зрозумілим, що вони займають проміжне місце між фразеологією і термінологією. О. Нікуліна послуговується поняттям “термінологічний фразеологізм”, зазначаючи, що під час використання стійких словосполучень у термінологічному контексті реалізується їхнє первинне ускладнене значення. Коли такі мовні одиниці, внаслідок процесу метафоризації, переносяться у художній контекст чи до загальномовного вжитку, то реалізується їхнє вторинне, фразеологічне значення. І тому, враховуючи складну природу та первинну належність цих одиниць до термінологічного рівня мови, дослідниця кваліфікує їх термінологічними фразеологізмами. Цей термін, на думку О. Нікуліної, якнайкраще відображає мовний статус досліджуваних одиниць, їх асиметричність та взаємодію [10, 52–53].

Проблема співвідношення терміносполук і фразеологічних одиниць є дискусійною у сучасному мовознавстві. Активно вона досліджується російськими та білоруськими мовознавцями. Окремі аспекти цього питання розглядаються на сторінках наукових праць С. Сасіної (фразеологізація галузевих термінів і професійних словосполук в англійському та російському дискурсах) [12], А. Пиж (ідіоматика у сфері англійської юридичної термінології, питання протиставлення термінів та ідіом, а також межі їх перетину) [11], О. Коваленко (дослідження фразеологічних одиниць термінологічного характеру в словниках англійської мови, які утворилися на основі втрати терміном свого спеціального значення за межами термінологічного поля) [7], К. Сідоренко (специфіка утворення фразеологізмів термінологічного характеру на основі стійких словосполучень) [13], Т. Федуленкової (описання зв’язків ділової термінології фразеологічного характеру в системі сучасної англійської мови) [20].

Першим проблему взаємодії складених термінів і фразеологізмів порушив ще В. В. Виноградов, який вважав, що будь-які терміни, вирази, потрапивши до загальномоного вжитку із наукової сфери функціонування, професійних діалектів, зберігають статус фразеологічних едностей [4].

В. Жуков, наводячи такі приклади термінологічних фразеологізмів, як *димовая завеса*, *лакмусова бумажка*, *закладывать фундамент*, зазначає, що фразеологізми можуть виникати на основі складених термінів унаслідок їх переносного значення. При фразеологізації таких термінологічних словосполучень відбувається рівномірна деактуалізація складників, їх семантична і референтна переорієнтація. Ідіоматичність таких словосполучень визначається ступенем семантичної розбіжності слів-компонентів, що входять до їх складу [6, 112–113.]

Часткове бачення цієї проблеми знайшло своє відображення в монографії Т. Федуленкової “Фразеология и терминология: грани пересечения” [21].

Однак проблема взаємодії термінологічних словосполучень і фразеологізмів в українському мовознавстві ще не була об’єктом спеціального вивчення. Відсутність теоретичних досліджень у цьому напрямі, власне, і зумовлює **актуальність** нашого дослідження. Тому **мета** нашої роботи полягає в аналізі лінгвістичних праць, у яких уже частково розглядалося це питання.

Українські мовознавці у своїх працях лише фрагментарно торкалися цієї проблеми. Зокрема Л. Скрипник [14], Л. Авксентьев [1], Я. Билиця [3], Ю. Теглівець [17], Я. Баран [2], С. Коновець [8] не заперечують факту існування термінів із метафоризованим значенням компонентів, хоча й виступають проти ототожнення термінологічних словосполучень із фразеологізмами, зазначаючи при цьому, що деякі індивідуальні ознаки фразеологічних одиниць суперечать суті терміна як одиниці номінації.

У монографії Т. Панько та ін. “Українське термінознавство” (1994 р.) порушується питання співвіднесеності фразеологічних одиниць і термінологічних словосполучень. Зіставляючи терміни-словосполучення із фразеологізмами, автори підручника констатують спільну здатність зазначених одиниць відтворюватись у готовому вигляді та єдину синтаксичну функцію, оскільки

зазначені поняття є лексикалізованими словосполученнями, що не піддається членуванню без деформації семантико-синтаксичної функції. Називаючи ознаки терміна і фразеологічної одиниці, наголошують на тому, що експресивно-образна, розважально-жартівлива функції не притаманні термінологічним сполукам. При трансформації термінологічного словосполучення змінюється понятійне навантаження. У цій праці обґрунтовується, що інтенсивний розвиток науки і техніки стає причиною швидкої зміни стійких понять та їх термінологічних позначень. Цим пояснюється велика мобільність термінологічних систем порівняно з фразеологічним фондом [19, 171–172].

Отже, питання існування фразеологічних одиниць у галузевих терміносистемах не заперечується, хоча й наголошується на тому, що термінологічні словосполучення і фразеологічні одиниці у мовній системі мають різний статус.

Цієї ж думки дотримується і Я. Баран. Він наводить ознаки, які допомагають виявляти спільні й відмінні риси фразеологізмів та складних термінів із зрушенням у семантиці з метою їх об'єднання чи зарахуванням до різних груп лексики. Мовознавець робить висновок, що це різні за характером одиниці мови, а отже, належать до різних підсистем чи груп лексики. Наявність у них хоча б однієї спільної ознаки не дає достатніх підстав для їх змішування, для залучення складних термінів до фразеології [2, 62].

Відомий дослідник фразеології Д. Ужченко наголошує на фразеологізації термінів, а саме на їх метафоризації: “Потужний пласт наукової фразеології (*зводити до нуля, перейти мертву точку, ланцюгова реакція, питома вага, гірка пілюля*) активно поповнився (і поповнюється) суспільно-політичною метафоризованою термінологією” [18, 348]. Специфіка такого підходу, зазначає дослідник, пояснюється, очевидно, тим, що метафоризуючись, термін деспеціалізується, наповнюється мовним лексичним значенням, розширює свій обсяг та, відповідно, і свої лінгвостилістичні можливості [8], тому що термінологія, як і будь-яка інша мовна система, не є закритою.

За словами Ю. Теглівець, суперечливість поглядів стосовно терміносполук із метафоризованим значенням компонентів полягає в тому, що вони виникають і розвиваються не завдяки появі нових слів, утворених різними словотвірними засобами, а шляхом зміни значення слів [17].

Заслугове на увагу думка, висловлена О. Жиленко, щодо розрізнення термінопонять “метафоризація” і “фразеологізація”. Вона вводить чітке розмежування цих понять, які стосуються способів творення термінів: метафоризація є одним із видів лексико-семантичного способу термінотворення, фразеологізація – відноситься до синтаксичного способу. Головна відмінність – структурна: метафори можуть бути однослівними і багатослівними, а фразеологізми складаються з двох і більше слів [22, 310]. В. Даниленко в кінці 70-х років ХХ століття також виділяв термінологічні фразеологізми на основі синтаксичного способу творення термінів-словосполучень, які поділив на нерозкладні терміни-словосполучення (*гусиные лапки, птичий язик*), що є термінологічними фразеологізмами та термінологічні найменування, що характеризуються формальним розкладом компонентів [5, 104–105].

Зазначимо, що Б. Михайлишин, досліджуючи шляхи перетину фразеологізмів і термінологічних словосполучень, звернув увагу на те, що проміжною ланкою між ними є стійкі словосполучення. Він виокремлює три класи таких словосполук, підтверджуючи думку Д. Горбачука, а саме: 1) предикативні утворення, виражені підметово-присудковою парою або граматичним центром односкладних структур; 2) лексико-синтаксичні аналітичні утворення; 3) однослівні терміни. Ще В. Сергеев у 60-х роках ХХ століття, за словами Б. Михайлишина, звернув увагу на термінологічність стійких словосполучень та узагальнив тогочасний аналіз цієї проблеми. Він підібрав синоніми до найуживанішої російськими мовознавцями назви “устойчивое словосочетание”: 1) стійке словосполучення термінологічного характеру; 2) складений термін; 3) складне найменування; 4) термінологічний зворот; 5) термінологічне словосполучення; 6) складний фразеологічний термін; 7) складена назва; 8) термінологічне утворення; 9) називна єдність [9, 49]. Хоча Л. Авксентьев заперечує цю думку. “Фразеологічні одиниці, – пише автор, – якісно відрізняються від словосполук-термінів. Відмінність їх полягає в значенні, яке кожне з цих мовних одиниць виражає” [1, 45].

Водночас, як підкреслює автор, слова, що входять до складу фразеологічної одиниці, мають здатність втрачати своє лексичне значення, утворюючи загальну метафоричну семантику фразеологізму. Терміни-словосполучення виражають термінологічні поняття, які за своєю суттю нічим не відрізняються від будь-якого однослівного терміна. У них спільні з усіма іншими термінами функція та призначення в мові. Як і вільне словосполучення, окремі складні терміни можуть бути переосмислені у фразеологізми, тобто бути їх прототипами, а отже, існувати у мові паралельно – і як словосполучення-терміни, і як фразеологізми. Семантичною структурою, як стверджує Л. Авксентьев, таких фразеологізмів (*абсолютний нуль, згущувати фарби, грати першу скрипку*) є переосмислений образ, про який сигналізує загальна семантика терміна, коли вона переноситься на інші сфери життя і діяльність людини [1, 46].

Я. Билиця, досліджуючи політичну фразеологію німецької мови, визначає її як особливий розряд одиниць термінологічного характеру, однак зауважує, що політичні фразеологічні одиниці ядерної зони характеризуються виключно політичною семантикою, значними параметрами термінологічності, тому їх можна вважати термінологічними політичними фразеологічними одиницями. Одиниці периферійної зони не обмежені політичною семантикою і вживаються як у політичній, так і в загальноживаній сферах комунікації, тому ступінь їх термінологічності незначний [3, 64.]

Як бачимо, проблема взаємодії термінологічних словосполучень і фразеологічних одиниць висвітлена недостатньо в українському мовознавстві, носить фрагментарний характер. Тому надалі варто зосередити увагу на її комплексному дослідженні, зокрема на висвітленні таких явищ, як фразеологізація терміносполучень і термінологізація фразеологічних одиниць у різних галузевих терміносистемах.

Список використаної літератури

1. Авксентьев Л.Г. Семантична структура фразеологічних одиниць сучасної української мови та особливості її формування / Л.Г. Авксентьев // Мовознавство. – 1987. — №1. – С. 43–46.
2. Баран Я.А. Фразеологія у системі мови / Я. В. Баран – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1997. – 176 с.
3. Билиця Я.Т. Політична фразеологія як особливий розряд одиниць термінологічного характеру / Я.А. Билиця // Мовознавство. – 1987. – № 3. – С. 61–64.
4. Виноградов В.В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке / В.В. Виноградов // Избранные труды. Лексикология и лексикография. – М. : Наука, 1977. – С. 140–161.
5. Даниленко В.П. Русская терминология. Опыт лингвистического описания. – М. : Наука, 1977. – 246 с.
6. Жуков В.П. Русская фразеология : учеб. пособ. / В. П. Жуков, А.В. Жуков. – Изд. 2-е, испр. и доп. – М. : Высшая школа, 2006. – 408 с.
7. Коваленко Е.Б. Фразеологические единицы терминологического происхождения в словарных описаниях (на материале английского языка) / Е. Б. Коваленко // Фразеологизм в тексте и текст во фразеологизме (Четвертые Жуковские чтения) : Материалы Междунар. научн. симпоз., 4-6 мая 2009 г. / отв. ред. В. И. Макаров; НовГУ им. Ярослава Мудрого. – Великий Новгород : Поморский университет, 2009. – С. 266–268.
8. Коновець С.П. Комунікативно-прагматичні особливості актуалізації фразеологізмів у дискурсі сучасної преси (за матеріалами іспанських періодичних видань) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.05 / Коновець Сніжана Павлівна. – К., 2002. – 164 с.
9. Михайлишин Б.П. Усталеність як неодмінний показник складених термінів / Б.П. Михайлишин // Мовознавство. – 1999. – №5. – С.48–50.
10. Никулина Е.А. Лингвистическая компетенция и концепция терминологических фразеологизмов / Е.А. Никулина // Вестник МГУ. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2003. – №4. – С. 52–59.
11. Пыж А.М. Идиоматика в сфере английской юридической терминологии / А.М. Пыж // Фразеология и терминология: грани пересечения : монография / Федер. агентство по образованию, Гос. образоват. учреждение высш. проф. образования “Помор. гос. ун-т им. М.В. Ломоносова”; [Т. Н. Федуленкова, А. В. Иванов, Т. В. Куприна и др.]. – Архангельск : Поморский университет, 2009. – С. 86–95.
12. Сасина С. А. Фразеологические единицы терминологического происхождения в современном английском и русском дискурсах : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19. / С. А. Сасина – Краснодар, 2007. – Режим доступа : http://5ka.su/ref/yazikoznanie/0_object79489.html
13. Сидоренко К.П. Фразеологизмы терминологического происхождения / К.П. Сидоренко // Русская речь. — 1978. — №3. — С. 84–88.
14. Скрипник Л.Г. Фразеологія української мови / Л.Г. Скрипник. — К. : Наукова думка, 1973. – 280 с.
15. Смирнова Н.В. Термины-фразеологизмы и термины-словосочетания в документах административного и гражданского права в русском языке XVIII века / Н.В. Смирнова // Фразеология и терминология: грани пересечения : монография / Федер. агентство по образованию, Гос. образоват. учреждение высш. проф. образования “Помор. гос. ун-т им. М.В. Ломоносова”; [Т.Н. Федуленкова, А.В. Иванов, Т.В. Куприна и др.]. – Архангельск : Поморский университет, 2009. – С. 96–107.
16. Разводовская Я. В. Термины-фразеологизмы подъязыка репродуктивного здоровья, функционирующие в текстах научной и научно-популярной литературы / Я.В. Разводов-

- кая // Фразеологизм в тексте и текст во фразеологизме (Четвертые Жуковские чтения) : Материалы Междунар. научн. симпоз., 4-6 мая 2009 г. / отв. ред. В. И. Макаров; НовГУ им. Ярослава Мудрого. – Великий Новгород : Поморский университет, 2009. – С. 349–352.
17. Теглівець Ю.В. Складені назви із сеомою “вода” в сучасній українській науково-технічній термінології : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Теглівець Юлія Володимирівна. – Л., 2007. – 262 с.
 18. Ужченко В.Д. Фразеологія сучасної української мови : навч. посіб. / В.Д. Ужченко, Д.В. Ужченко. – К. : Знання, 2007. – 494 с.
 19. Українське термінознавство : підручник / Т.І. Панько, І.М. Кочан, Г.П. Мацюк. – Л. : Світ, 1994. – 216 с.
 20. Федуленкова Т.Н. Элементные связи фразеологической терминологии как признак системности в языке / Т.Н. Федуленкова // Фразеология и терминология: грани пересечения : монография / Федер. агентство по образованию, Гос. образоват. учреждение высш. проф. образования “Помор. гос. ун-т им. М.В. Ломоносова”; [Т.Н. Федуленкова, А.В. Иванов, Т.В. Куприна и др.]. – Архангельск : Поморский университет, 2009. – С. 8–22.
 21. Фразеология и терминология: грани пересечения : монография / Федер. агентство по образованию, Гос. образоват. учреждение высш. проф. образования “Помор. гос. ун-т им. М.В. Ломоносова”; [Т. Н. Федуленкова, А. В. Иванов, Т. В. Куприна и др.]. – Архангельск : Поморский университет, 2009. – 170 с.
 22. Шиленко О. Фразеологізація та метафоризація в терміносистемах: відмінності та подібності (на матеріалі англійської мови) / О. Шиленко // Українська термінологія і сучасність : зб. наук. пр. / відп. ред. Л.О. Симоненко. – К. : КНЕУ, 2007. – Вип. 7. – С. 307–310.

Анотація. У статті розглядаємо проблему взаємодії термінологічних словосполучень і фразеологізмів та стан її вивчення у сучасному мовознавстві, аналізуємо погляди мовознавців.

Ключові слова: фразеологізм, терміносполучення, мовознавство.

Summary. The problem of interaction the terminology combinations of words and phraseological units is examined in the modern linguistics, the ideas of linguists are analysed in relation to the noted problem.

Key words: phraseological unit, terminology combination of words, linguistic.

УДК 81-116.2

Присяник О.П.

ПРОБЛЕМА ЗНАЧЕНИЯ И ЗНАЧИМОСТИ В “DE L'ESSENCE DOUBLE DE LANGAGE” ФЕРДИНАНДА ДЕ СОССЮРА

Найденная в 1996 г. и изданная в 2002 г. рукопись книги Фердинанда де Соссюра “О двойственной сущности языковой деятельности” наглядно демонстрирует, что “Курс общей лингвистики” существенно исказил мысль швейцарского лингвиста. Основанная на тщательно определенных главных принципах эпистемологическая ясность, которую раскрыл “новый” Соссюр, позволяет нам переоценить некоторые положения его теории, в частности понимание лингвистом терминов *значение (signification)* и *значимость* или *ценность (valeur)*.

Традиционно (с опорой на текст “Курса”) считается, что знак состоит из означаемого и означающего, где означаемое – это не что иное, как понятие, а означающее – линейный акустический образ [6, с. 99-100], и, кроме того, означаемое отождествляется со значением [6, с. 147]. Еще одной важной особенностью традиционного толкования соссюровского понимания знака является его субстанциальный характер: знак, равно как и язык, трактуется в “Курсе” как некий предметный феномен, как двуструктурированная сущность, вещь “в себе и для себя”. Если знак включает в себя понятие и акустический сигнальный ряд, то он автоматически становится самодостаточной сущностью, ведь в нем содержится все, что нужно для общественного бытия семиотической информации. Все это существенным образом противоречит положениям, которые находим в “Заметках”, в частности в работе “О двойственной сущности языковой деятельности”.

Критика понятия знака и его составляющих, основанная на новых материалах, должна заключаться, прежде всего, в двух моментах – выяснении отношения знака и понятия и